

2017, No 1–2, 34–56

КАЛИНА БАХНЕВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

✉ sofiakb2000@yahoo.com

МЛАДАТА БЪЛГАРСКА ПОЛОНИСТИКА – ПРЕДСТАВИТЕЛИ И ПОСТИЖЕНИЯ

Анотация:

В статията се представят младите български учени-полонисти от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ и Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Фокусът е върху два пъти публикуваната антология на полската литература от Средновековието до Просвещението на Камен Рикев (2008, 2014), както и върху наскоро защитените в Софийския университет докторски дисертации на Иван Райчев „Изображенията на скитника-войник в полската литература“, на Катерина Кокинова „Авторафлексията в творчеството на Витолд Гомбрович и Владимир Набоков“ и на Радостина Петрова „Литературният живот на Поляша през междувоенния период в мемоарната литература“. Авторката на статията обсъжда освен това защитената във Великотърновския университет докторска дисертация на Павел Петров, озаглавена „Епистоларният свят на Бруно Шулиц. Мит, екзистенция, палимпсест“, както и защитените в Пловдивския университет дисертации на Мина Стойнова „Генезис, развитие и литературни отражения на митовите „Москва – Трети Рим“ и „Поляша – предна крепост на християнството“ (Polska Antemurale Christianitatis) през периода 1444–1683 г.“ и наскоро публикуваната в книга дисертационна теза на Димитрина Хамзе „Езикът на комичното. Върху творчеството на полския писател-новатор Витолд Гомбрович“.

Ключови думи:

криза на хуманитаристиката, полонистика в България, млади учени – книги и докторати, традиция и приемственост

Образът на войника-скитник...

Духовното противоспоставяне на кризата в хуманитарните науки в сферата на българската полонистика има много имена. Част от следването на академичната традиция за високостойностно научно творчество са откривателските и успешно защитени дисертационни трудове на младите колеги, които заслужават отделно внимание.

Постиженията на софийската университетска литературна полонистика са различни не само в творчеството на Камен Рикев, автор на двукратно издадената антология (2008; 2014), посветена на полската литература от Средновековието до Просвещението, но и в творческите

биографии на следходното поколние полонисти. Автор на един от оригиналните научни текстове е Иван Райчев, възпитаник на Пловдивския университет, изследовател с подчертани интереси към историята.

Дисертацията на Райчев „Образът на войника скитник в полската литература“, написана под научното ръководство на проф. д.ф.н. Калина Бахнева, е до голяма степен откривателско изследване. Отнасям казаното преди всичко към първа глава, посветена на романа „Кръстоносци“ (‘Krzyżowcy’, 1936) и на пътеписа „По пътя на пилигрима“ (‘Pątniczym szlakiem’, 1933) на Зофия Косак (1889–1968). Двата текста все още не са изцяло проучени от полските литературни историци и в известна степен остават извън вниманието на съвременната критика и читателска аудитория. Романът на Зофия Косак „живее“ в сянката на „Кръстоносци“ на Хенрик Сенкевич, а пътните записки на писателката, проследяващи поклонническия ѝ път до Йерусалим, не са издавани след 1959 г., когато е публикувано второто и единственото след Втората световна война книжно издание на пътеписа.

Приносът на младия учен при разглеждането на двете произведения на Косак не засяга единствено „изваждането“ им от относителното критическо забвение. Райчев изследва пълноценно недотам проучената тема за художественото обобщение на полския принос в Първия кръстоносен поход (1096–1099). Ценните обобщения на нашия учен за „Кръстоносци“ в много отношения надхвърлят стойността на изводите на полските изследователи. Авторът проследява проблема в контекста на историята на средновековна Европа и Полша, разработва го от гледище на релацията *sacerdotium – imperium* и от перспективата на важната за XI в. концепция за европейско единство. Не по-малко стойностно е разглеждането на въпроса за военното скиталчество на поляка и дейното му участие в световната история чрез отношението на полското рицарство към исляма, еврейството, Ориента и Близкия изток. Релациите с чуждите вери и култури до голяма степен са продиктувани от политическата атмосфера в родината на Косак през 30-те години на миналия век. Това е времето на създаването на романа, но и на засилени националистически нагласи и изострени антисемитски настроения.

Схващането на Първия кръстоносен поход като „първата мащабна общеевропейска военна акция в историята“ (Райчев 2013: 55), проблематизираното хипотетично / достоверно полско участие в начинанието на кръстоносците, възприемането на речта на папа Урбан II в Клермон като своеобразен смислов център на военната кампания, акцентиранията българска следа в завоеванията на рицарите на кръста оформят поредица от интересни научни казуси, които Иван Райчев разисква с вещината на професионален историк.

При разработването на дисертационната тема авторът се съсредоточава върху едни от най-емблематичните исторически съби-

тия за нейното осветляване. Освен литературното пресъздаване на Първия кръстоносен поход, докторатът разглежда романовото превъплъщение на въстанието на Богдан Хмелницки (1648–1657) и документално-фикционалните повествования за участието на полските въоръжени формирования през Втората световна война в Норвегия (Нарвик, 1940) и в битката за Британия (1940–1941). Събитията са само част от дългата история на полското военно шестване из света на големите въоръжени стълкновения и отдадеността на справедливата кауза. Авторът съзнава мащабността на темата и обосновава своя избор с желанието да проблематизира основно недооценените литературни обобщения върху историческите факти. Този изследователски подход води към творчеството на Зофия Косак, белетристиката на Мечислав Прушински (1910–2005) и прозата на Аркади Фидлер (1894–1985). Не по-слаба е амбицията на проучвателя да предложи своя гледна точка към познати романови образци („С огън и меч“ на Хенрик Сенкевич).

В направения текстов подбор е осезателно отсъствието на отделна глава върху творчеството на Стефан Жеромски, автора на романа „Пепелища“ и повестта „За войника скитник“, която отваря голямата тема за участието на полските бойци във войните на Наполеон. Изследователската „редукция“ на Наполеоновата епопея в прозата на Жеромски се дължи до голяма степен на желанието на докторанта за придържане към същностното за полското литературно съзнание разпознаване на воюващия поляк в измеренията на героично-патетичния жест и перспективата на страдалческото изкупление. Известно е, че полският автор страни от подобна представа за воинската мисия на сънародниците си в чужбина

Райчев отбелязва „срива“ на идеализираното обобщение на темата за рицарския и бойния дълг при Жеромски и показва умения за критическо интерпретиране на демитологизираната фигура на войника. Според правилното обобщение на изследователя: повестта „За войника скитник“ и романът „Пепелища“ са повратна точка в интерпретирането на темата за полското военно пилигримство и скиталчество. В тези творби романтическото третиране на полския воин отстъпва пред делегандаризирането му като борец за свободата на други народи. Невъзможността за постигането на религиозния / националния идеал превръща полския войник от пилигрим в скитник. Неслучайно именно Жеромски, който обобщава завоевателната политика на Бонапарт в Сарагоса и Санто Доминго, актуализира патоса (страданието) на анонимната песен от XVII в., възпяваща бездомността на несретния воин.

Въпреки верните наблюдения дисертантът не задълбочава разсъжденията си върху главните персонажи от двете творби на Жеромски. Основните герои в споменатите произведения делегандаризират традицията. С ума и сърцето си Иван Райчев остава привързан към романтическия образ на воина, участващ в кампаниите на френския пълководец. Подобно пристрастие кореспондира с основната

творческа нагласа на изследването. Дисертантът търси митологичната основа на темата за войника скитник и проследява нейното романтично / романтическо пресътворяване в полската фолклорна традиция, месианистичната идея, философията на пилигримството.

Излизането извън литературния мит е труден процес. Отказът от анализ на антиромантическия образ на война-скитник при Жеромски е компенсиран от интересната разработка върху романа на Сенкевич (втора глава), която поставя под съмнение националната митология. Райчев прави успешен опит за обективен прочит на изключително сложните за (литературно)историческо тълкуване полско-украински отношения в крайграничните територии („Kresy“ / ‘Креси’¹) на някогашната Жечпосполита. Прави впечатление дистанцирането от утвърдени мнения на полската критика. Авторът осмисля политическите и верските конфликти между поляци и казаци в перспективата на колониализма, завоевателната политика на някогашната Полша, „шляхтишкия империализъм“ (Болеслав Прус).

Отделно внимание заслужава уводът към дисертацията. Интересът ми към тази част е продиктуван, от една страна, от показаните исторически и литературни знания, от друга – от недовкрай разгърнатите възможности на Иван Райчев. Въз основа на проследената полска история дисертантът очертава художественото развитие на проблема „войник-скитник“. Този дял от текста доказва, че авторът има необходимия интелектуален потенциал да развие темата върху по-голям литературен материал, включвайки в нея не само основни произведения, свързани с Първия кръстоносен поход, Наполеоновата епоха и Втората световна война, но и със събитията от Първата световна война, историята и литературата на страната през междувоенното двадесетилетие и периода след 1945 г.

В изследването на Иван Райчев преобладава историческият подход към литературната действителност. Тази научна перспектива до голяма степен е обоснована от темата. Превесът на историческото начало в дисертацията се дължи и на отличните (дори завидните) познания на автора в областта на европейската и полската история. Подобен подход е важен за развитието на българската полонистика. Той припомня за най-добрите страни на позитивистичната литературна историография и съдържа възможността за паралелно проследяване на литературния и историческия факт. В тематично отношение пък научният труд запълва същностна празнина в родната академична полонистика. Уверена съм, че евентуалното публикуване на дисертационния труд, който, макар и защитен през 2013 г., все още е неиздаден, ще разшири познанията не само на специалистите, но и на читателите, които са непрофесионално изкушени от полската литература и история.

¹ Kresy от „kres“ – край, финал

Авторефлексията – начини на употреба

Сред запаметяващите се дисертационни трудове, посветени на полската литература, е и изследването на Катерина Кокинова „Авторефлексията в творчеството на Витолд Гомбрович и Владимир Набоков“. Младата полонистка с доказани качества на научен проучвател е абсолвентка на Софийския университет, докторантка на проф. д.ф.н. Панайот Карагъзов, авторка на множество публикации в чуждестранния специализиран печат, хонорувана асистентка по полска литература към Катедрата по славянски литератури.

Дисертационната теза на Катерина Кокинова изключително систематично и добросъвестно изследва огромен корпус от художествена и научна литература и уверено демонстрира уменията да изложи собствена изследователска позиция върху произведения, които проблематизират всяка неиманентна стратегия на тяхното четене. Нещо повече, дисертацията смело и умело балансира между хладния научен анализ и отзивчивия читателски прочит, реконструиран от инструкциите на Гомбрович и Набоков.

Дисертацията се състои от увод, 6 глави, заключение, 6 приложения и тематично структурирана библиографска справка на използваната литература. Съставена в удобен за ориентация на читателя вид, библиографията обхваща 329 заглавия на български, английски, френски, руски и полски език. Сами по себе си приложенията могат да послужат на проходащите в набокознанието и гомбровичологията – като помощни материали за лекционен курс, като издателски стратегии за представяне и популяризиране на Набоков и Гомбрович пред българския читател и най-общо за ориентация в преводната и научната рецепция на Гомбрович и Набоков.

Достойнства на работата преди всичко са нейната яснота, достъпност, разбираемост, която не олекотява тезите на авторката, а същевременно успешно диалогизира с читателя. Към това трябва да се отбележат и нейната промислена композиция, структурираност, концептуалност, дисциплинираност, добросъвестност, съчетани с ерудиция, строг терминологичен апарат, прецизност, убедителност, многопластовост, синтезирана аналитичност. Стремешът към популяризиране на творчеството на Витолд Гомбрович в България се надгражда от направените преводи от полски език. Преобладаващите цитати от научни и художествени текстове на английски са също снабдени с превод от К. Кокинова. Целите и задачите на изследването са ясно формулирани и последователно реализирани. Начинът, по който е написан трудът, е изключително ценен, стойността на този труд е и в авторството. Приносно от литературна гледна точка е цялостното изследване на двама славянски автори (философи, теоретици, компаративисти), което до този момент липсва. Вглеждането във всички нива на текста (включително на пунктуационно, вж. „Интермедия за ролята на скобите в текста“) е респекти-

ращо, както и изобретателният прочит на Гомбрович през теоретичните възгледи на Набоков и обратно – налагане на метакритическите възгледи на Гомбрович при интерпретацията на Набоков.

Прави силно впечатление оригиналният избор на тема, рационалното основание за съпоставително изследване на тези двама писатели – не продиктуван от търсене на влияния или препратки помежду им, а целящ открояване на равнопоставената им значимост и отчетливото им място в славянските литератури на XX в. Широкият славистичен поглед, излизането от рамките на една конкретна литература и взаимните ѝ прочити открива нов хоризонт на интерпретацията. Така става възможно сравняването не само на синтагматично, но и на парадигматично ниво. Изследването съпоставя наративните особености на романите на Гомбрович и Набоков, особеността на демиургичност, равностойността на паратекст и текст. Сред ключовите аргументи на труда е твърдението, че тази „метапроза сякаш предвижда и отговаря на зараждащите се тенденции в литературата от XX в. едновременно със съзнанието за традицията на съответната славянска словесност и в контекста на световната метафикция, като извежда авторефлексивността до степен на инструктивност“ (Кокинова 2015: 16). Така се въвежда наред с дефинирането и типологизацията на понятието за *инструкция* и терминът *интегрална инструктивна авторефлексия*. Ясно посочени са сходства и различия в проявленията на авторефлексия у двамата писатели емигранти. Втората половина на труда оригинално се съсредоточава върху поставянето на езика и читателя в центъра на произведението, върху взаимодействието на авторефлексивен текст и читател и оттук заключителната основна теза на дисертацията: авторефлексията е не само основна тема, но и конструираща (мета)наративна стратегия в произведенията им.

В България това е първата дисертация, която въвежда подробно полето на гомбровичологията. Хронологично защитена преди нея е само работата на Павел Петров, в която отделна глава разглежда квазиепистоларните диалози на Гомбрович и Шулц, а след нея е дисертационният труд на Димитрина Хамзе, изцяло посветен на езика на Гомбрович. В световен план дисертацията на К. Кокинова е първото цялостно и мащабно съпоставително изследване върху Витолд Гомбрович и Владимир Набоков. Единственото по-подробно преди него е кратката студия на американския славист Дейвид Бродски (1971).

Впечатляващ е начинът, по който К. Кокинова борави с теорията на литературата. Полонистката установява взаимодействието между авторефлексия и имплицитен читател през перспективите на естетическото реагиране, преживяването на текста като събитие (Волфганг Изер) и на „текста – наслада“ (Ролан Барт), което е слабо изследвано в набоковознанието и е ново за гомбровичологията. Тя характеризира стратегията за „тренирането на читателя“ чрез анализ и съпоставка на функциите

на инструкциите, както и (де)мистификационните и автополемични форми на инструктивната авторефлексия на Гомбрович и Набоков. Предложената интерпретация на отношението между ключовите за Гомбрович хаос, повторение и инструкции цели да характеризира новата митология на четенето, която създава Гомбрович. През призмата на когнитивната психология и теорията за естетическото реагиране са изследвани и динамичните отношения между памет, мислене и образ у Гомбрович и Набоков: „своеобразни инструменти за автокреация и автомитологизация“ (Кокинова 2015: 182). Част от изследователската рамка на дисертацията е също и реторика на фикцията на Уейн Буут, някои теоретични постановки за авторефлексията на Дьорд Лукач, Линда Хъчън и др. Същевременно работата диалогизира с теорията за автотекстуалността на Радосвет Коларов, с визията за междутекстовостта на Никола Георгиев, с понятия и тези на Цветан Стоянов, Ренета Божанкова, Боян Биолчев и др. Прави впечатление, че въпреки силното присъствие на метакритичен апарат коментарите на изследователите са включвани аргументирано и адекватно в контекста на собствените интерпретаторски позиции и подходи към анализа на произведенията. Дисертацията е образец за вещина и аргументираност на теоретичната рамка, съчетани с практически анализаторски умения. Направените изводи имат принос в полонистиката, русистиката, славистиката, сравнителното литературознание.

Към литературната социология

Една от връхните научни точки в развитието на литературната полонистика в Софийския университет е дисертацията „Литературният живот на междувоенна Полша в мемоарната литература“ на Радостина Петрова. По време на работата си в Катедрата по славянски литератури (2013–2016) младата изследователка доказва подчертаните си качества на учен и преподавател. Изборът на ново професионално поприще не може да заличи приноса ѝ за развитието на българската полонистична наука. Казаното се подкрепя от дейността на Радостина Петрова като организатор и съорганизатор на важни научни форуми и полско-български културни срещи, от активното ѝ сътрудничество с Полския институт в София, подготвените тематични броеве на „Литературен вестник“: посветения на личността и творчеството на Юлиан Тувим (2013), на полския литературен репортаж (2014), на съвременната полска литература (2016), на Йежи Гедройч и парижката „Култура“ (2016), както и на много бързо изчерпалия се брой на сп. „Литературата“, посветен на литературното кафене (2016). Отделен дял от творческата биография на българската полонистка засяга работата ѝ като преводач, включваща великолепен превод на книгата „История на Третата полска република“ (София: Балкани, 2012) на Анджей Хвалба, която е основно помагало на първокурсниците, все още неовладели полския език.

Индивидуалният почерк на докторантката при разработването на темата проличава още в уводната част. Наред със задължителното за всяко въведение резюмирано предизвестяване на проблематизираните въпроси в следходните глави, се прецизира обектът на изследването – мемоарното (ре)конструиране на автора от 20-те и 30-те години на ХХ в. в процеса на литературната комуникация, която пък аргументира не само реалната, но и символната роля на твореца. Тук се очертава и новаторският подход към схващането на литературния живот като част от „цялостния социален живот на едно общество“ (Петрова 2016: 5), обикновено пренебрегвано или грубо социологизирано в българските изследвания по темата.

Обръщам внимание върху конкретното научно разбиране на авторката, защото в текста то се реализира като фин баланс между *sensu stricto* литературна история и социология на литературата. С оглед на увода подчертавам и още едно качество на изследователката – способността ѝ да селектира – от проучването са изолирани примамливите мемоари в периодичния печат, както и сборниците от типа „Спомени за..“, които предполагат специфична редакторска намеса.

Първа глава е приносна с многостранно теоретизираната релация (авто)биографична памет – индивидуална / групова идентичност. Частта представя своеобразно средоточие на голям кръг от компетентни мнения в тази област. В този дял се поставя въпросът за (въображаемото) възстановяване на миналото и неговото оценностяване при активното участие на настоящето – принцип, с който авторката ще оперира в по-нататъшното изложение. Откроен е и друг ключов проблем – за разминаването между фактическата и индивидуалната / поколенческата истина, между семантична и епизодична памет, но и за невъзможното отделяне на индивидуалния от интересубективния спомен. Разискваните философски, психологически и литературни аспекти на помненето в тази глава придобиват жанров израз. Р. Петрова се интересува от автобиографията и сродните жанрове – дневник, автопортрет, есе – като носители на колективна памет и обществена нагласа. Въвежда и смислово по-широкото понятие „автобиографизъм“ (Едвард Касперски), „автобиографичен триъгълник“ (Малгожата Черминска) и проследява съвременното динамично разколебаване между автобиографичното и литературното начало, както и активизирането на автобиографията във връзка с големите хуманитарни кризи през ХХ в.

Проявеният в тази глава генеалогичен интерес към релацията автобиография – мемоар води до еманципирането на втория жанр, традиционно оставащ в сянката на автобиографичния текст; насочва към търсенето на общи места между двата жанра. Едно от тях е проблематичният въпрос за истината, която се осмисля с оглед на специфичната ѝ проява в писателските автобиографии и мемоари.

Р. Петрова изгражда теоретичната основа на следващите глави, ориентирани към литературната конкретика. В началната част се открояват и характерните черти на авторския стил: ясен, точен и дисциплиниран език, конструктивен елемент на смислово задълбочено и синтезирано изложение.

Категорията / понятието, което във втората глава „Литературният живот – между колективния сюжет и личния спомен“ задава изследователската перспектива към фактическия и меморизирания културен живот от междувоенното двадесетилетие, е „литературно поколение“. Наред с теоретизирането му при Хенрик Маркевич, „практическото“ разработване от Лудвик Фриге и съвременното критическо представяне в сборника от 2011 г. „Формация 1910. Свидетели на модерността“, заслужава внимание осмислянето му чрез сякаш забравеното, но основополагащо съчинение на Кажимеж Вика „Pokolonia literackie“ (1977).

Не по-малко „работещ“ термин е „литературна група“, обобщаван с оглед на възгледите на Михал Гловински и Януш Страдецки за обща поетика, която „се утвърждава под формата на модел за литературна комуникация“ (Петрова 2016: 76) и във връзка със схващането на Стефан Жулкевски за разновидностите на литературните групи, аргументирано основно от социалното присъствие на писателите и отношението им към книжния пазар.

Логично смислов център на втора глава е „Скамандър“ – „ситуационната група“, както я определя Жулкевски, заради стремежа да заеме оптимална позиция при пазарна конкуренция спрямо вниманието на читателите и издателите (Петрова 2016: 77). Радостина Петрова пише предисторията и развитието на формацията до Втората световна война въз основа на: емблематични моменти от колективната социална и творческа биография на членовете ѝ (напр. скандала около Тувимовото стихотворение „Пролет“), механизмите на личностна и общностна (авто)презентация, публичните принципи на функциониране на групата, литературната легенда около скамандритите, вписана в новаторски осмислените от докторантката три различни мемоарни стратегии на Антони Слонимски, Юлиан Тувим и Ярослав Ивашкевич, еволюцията от масово към академично презентирание на творческото кредо, стремежа към институционализиране на обединението, ролята на седмичника „Вядомощи Литерацке“ за тиражирането на скамандритските идеи за литература, отслабването на груповите връзки и осмислянето на формацията в мемоаристиката, отношенията с Квадрига – опозиционно настроената към Скамандър група, релацията успешно – стойностно творчество, анализирана чрез мнението на Витолд Гомбрович и концепцията на Пиер Бурдийо, политическите и литературните нападки срещу формирането, функцията на алтернативните разкази при конструирането на личностната и екипната идентичност, връзките с представителите на експресионизма, футуризма и краковския

авангард, без които анекдотичната и сериозната литературна история на периода между двете световни войни е невъзможна, ролята на кафенето и дома (имението) като място на духовни контакти и себеизява.

Темата на следващата глава „Социални роли на писателя през междувоенното двадесетилетие. Форми на публично присъствие“ логично премества вниманието от груповото към индивидуалното. Талантливият индивид е „носещата конструкция“ на групата, представителите на водещите артистични формации са индивидуалности с ярък личностен и творчески характер, колективното е недостатъчно за осмисляне на трансформациите, настъпили в културния живот на буржоазното общество, развиващо принципите на пазарната икономика.

Проблемът за непобиращото се в рамките на общностното поведение на надарения човек, схващаш творческия кръг по-скоро като фон, огледало, отразяващо оригиналната писателска дарба, е предизвестен още в предходната глава. Пишейки за феноменалния Витолд Гомбрович, за когото групата е „постоянна публика“, „поле за авторепрезентация и психологически експерименти“ (Петрова 2016: 162), Р. Петрова припомня принципа на съществуването на твореца в младополската бохема.

Начинът на себеизява на човека на перото в междувоенното време е, разбира се, различен от модернистичния, но нагласата към експониране на творческото его е изконна. Докторантката включва автопрезентацията в разглежданото от Жулкевски понятие „социална роля“ – ключов елемент от „литературната култура като основен предмет на литературно-социологическите проучвания“ (Петрова 2016: 174). Схващанията на полския учен, според когото в периода между двете световни войни се оформят нови социални характеристики на писателя, предизвестяващи съвременните му обществени роли, са част от компетентно разгледаните концепции на водещи литературни социолози относно писателския социален статус и социална функция.

Автопрезентативната стратегия на творците от споменатия период, която докторантката проблематизира, включва обобщенията върху мемоарно себеизразяване на ранния талант, както и върху актуализираните / договорените в спомените незавършили критически полемики и възстановявани авторски вечери. Фигурата на автора се разглежда чрез много интересно развитата представа за професионалния писател, чието поприще от 30-те години нататък постепенно се институционализира, но и попада в клопката на неразрешимия конфликт между творческия / обществения авторитет и икономическата зависимост от издателите.

Новите отношения между изкуство и икономика, както и оформянето на специфичната за масовата култура публичност, са основания за формулирането на следващите обществени и творчески роли на междувоенния писател – функционирането му като светска личност и знаменитост. Р. Петрова познава много добре историята на полската литература, което ѝ дава възможност да разработи ролевите превъплъ-

щения на автора чрез разграничаването му от ренесансовия и романтическият творец, посредством развитието на специфично полската форма на артистична изява – поетичното кабаре, преобразението на литературното кафене по посока на клубното пространство, но – в съгласие с изострената творческа / издателска конкуренция – оприличавано и на „борса на литературните ценности“, място на „литературни клики“ и „литературната мафия“ (Петрова 2016: 204).

Напрежението между традиционния, ренесансово-романтическо-модернистичен образ на поета, „старомодните“ места на творческото му осъществяване – салона, имението – и променения „имидж“ на *Homo scribens*, изпълващ с ново съдържание изконните полски топоси на творческо усамотение и духовно общуване, оформя едни от най-любопитните в научно отношение страници от тази и следващата подчаст – *Изкуството като modus vivendi: творецът-богем и поетът-чудак*.

Не само успоредяването / противопоставянето между ангажирания и комерсиализирания автор, но и съжителството / опозицията между заникващата фигура на артиста, припознаващ изкуството като начин на живот, и писателя, институциализиращ литературата чрез обществената си позиция и международните творчески обединения, са определено новаторски разработени от Р. Петрова. Сред множеството оригинално развити и обобщени аспекти на втората тема като: просвещенския проект за рационално / организирано включване на писателите в държавната власт, институционализирането на литературния живот чрез учредената през 30-те години на XX в. Литературна Академия, професионалното организиране в общонационалния съюз на писателите, утвърждаването на социалния модел на писателската общност и т.н., избирам подчертано нетрадиционната перспектива към полско-европейския културен диалог. Доказвайки трудното общуване на творческия елит на междувоенна Полша с представителите на световната литература и авторитетни международни творчески обединения като Пен клуба, Петрова навлиза в малко познатата у нас, но травматична за полските философи и културолози тема за изолираността на полската култура от универсалните художествени ценности и същностно нереализираните контакти с чуждия свят.

„Заклучението“ затвърждава изследователския избор на докторантката, за която интерес предствлява не *sensu stricto* литературният процес, а социалните взаимоотношения, които изгражда индивидуалното и груповото творческо съзнание; общественият контекст на поетическата мисъл, проучван с оглед на многостранно разгледаната релация писател – читател и местата на нейното осъществяване; близостта на междувоенните начини на съществуване на литературата и на публичните образи на автора със съвременните форми на литературен живот и модели на авторово осъществяване. Разгледаната мемоа-

ристика и автобиографика, усилено развивани след хуманитарната и културната криза, предизвикана от Втората световна война, аргументира още една същност на полския мемоарист – да бъде анализатор на културното минало и настояще, конкурентоспособен спрямо литературния историк и социолог.

Във връзка с проблематизираното в увода, „практически“ развитото в същинското изложение и обобщеното в заключението различие между мемоарна и фактическа истина заслужава да припомним мнението на Пол Рикьор, автора на „История и истина“, за когото диалектичното разминаване между „същото“ и „другото“ в писаната история е естествено, поради двусмислената природа на историческия език, който едновременно трябва да идентифицира и да специфицира.

Има смисъл да актуализираме и отношението индивидуална – колективна памет, което според Морис Халбвакс доказва, че „съществуващото единствено за нас“ се оказва сложно състояние, „пресечна точка на множество преминаващи през нас потоци на колективното мислене“, а „възможността за строго индивидуална памет“ се мисли „като граница на колективните интерференции“ (Халбвакс 1996: 49–64).

Приведените становища напомнят за сложността на дисертационния проблем, с която Р. Петрова успешно се справя, отчитайки динамичния характер на личностната и груповата творческа идентичност и тяхното (ре)конструиране „в движение“, в процеса на създаването и рецепцията на мемоарните творби.

Как още бихме могли да формулираме достоинства на дисертационния текст?

Големият принос на труда е, че той задава теоретични модели на изследване, приложими към всяка национална литературна история (разбира се, при отчитането на специфичния ѝ развой). Тази „скрита“, имплицитно вписана компаративистична нагласа на текста, но заредена с потенциала за бъдещо прилагане, е едно от налагащите се достоинства на дисертацията.

Радостина Петрова пише неинтерпретирана у нас история на полската междувоенна литература, фокусирана върху социологичния подход. Тази история е научно привлекателна. Наред със стилово дисциплинираното изложение и успешния опит за синтез, трудът е интересен и с множеството нови имена и факти, които конструират интелектуален сюжет, чието проследяване актуализира представата за удоволствието от четенето. Асоциацията с термина на Ролан Барт е продиктувана и от умението на авторката да съчетава изследователското съждение, (пре)разказа на неизвестното свидетелство и великолепия превод на чуждия текст.

Имплицитно вписаното в дисертацията напомняне за отсъствието на подобна българска история на литературата може да бъде отнесено и към състоянието / развитието на полската литературноисторическа

мисъл. Това е основанието на полски колеги, сред които специалистът по междувоенна литература, проф. д.ф.н. Томаш Стемпен (познат у нас с публикациите си върху поетическото кабаре), да предложи текста на Р. Петрова да бъде преведен в Полша. Но преди всичко очакваме публикуването му у нас.

Писмото – факт и фикция

Постиженията на родната литературна полонистика не могат да бъдат изолирани от успехите на славистиката във Великотърновския университет. Доайенът на специалността проф. д.ф.н. Николай Даскалов създава традиция, достойно продължена от ученичката му проф. д.ф.н. Маргрета Григорова, а в по-ново време следвана и от нейния докторант – Павел Петров, в момента лектор по български език и литература в Ягелонския университет.

Дисертационният труд на Павел Петров „Епистоларният свят на Бруно Шулц. Мит, екзистенции, палимпсест“ е сред най-запомнящите се научни текстове в българската славистика.

От времето на публикуването на статията „Литературен факт“ (1924) на Юрий Тинянов са изминали почти сто години, но концепциите на представителя на ОПОЯЗ относно превръщането на епистоларния текст в естетически феномен продължават да са актуални. Съвременното звучене на известното изследване на руския формалист може да бъде доловено и в докторския труд на Павел Петров, който проучва кореспонденцията на Бруно Шулц и сложната интерференция между епистоларното и художественото наследство на писателя, взаимодействието между писмовен и личен свят, връзката на Шулцовите писма със знакови епистографични образци на полската междувоенната епоха.

В полската литературна историография творчеството на Шулц е разработено изключително обстойно и в повечето случаи обобщено оригинално. Намирането на ниша, на място, останало извън обсега на задълбочения критически поглед на полски и чужди литературоведи, е вече знак за творчески подход към света на Шулц, както и симптом за много добра ориентираност в етапите / аспектите на шулцологията. Наред с находчиво избрания дисертационен проблем, прави впечатление и начинът на неговото изложение / разгръщане. Дисертантът чете писмата на Шулц като текст с автономна стойност, но и като кореспонденция, която проблематизира релацията периферия – център, въвежда в духовните нагласи на полската интелигенция от междувоенното двадесетилетие, представя философска и естетическа основа на художествения свят на автора на „Канелените магазини“.

Дисертацията реабилитира ценността на епистоларния жанр, на „класическото“ писмо, което, почти маргинализирано в съвременността, е нещо много повече от комуникативен акт, свързващ

информативно / прагматично адресант с адресат. В този смисъл трудът на Павел Петров е значим не само с оглед на шулцознанието. Проучването на българския полонист е ценно от гледна точка на възстановявания специфичен стил на писмоуен живот, който – ако прибягна към мнението на Виктор Шкловски, другия виден представител на руския формализъм – е невъзможен без естетическата функция на езика. „Естетично“ в случая не означава „разкрасено“, а, както го излага авторът на „Литературата като похват“, начин на излизане извън комуникативната роля на езика, перспектива за напускане на житейската проза и стереотипност, шанс за „удължаване“ на живота.

Дисертационният текст на Павел Петров доказва, че културната история на даден период може да бъде написана въз основа на знаковите за времето епистоларни образци и/или че (най-малко) тази сфера от духовния живот не може да бъде извадена от критическото осмисляне на отделната епоха. В това отношение главата „Епистоларните партньори на Шулц“ е изключително приносна за обобщения облик на полското междувоенно двадесетилетие. Писмата на твореца от Дрохобич са интерпретирани от гледна точка на психическите нагласи на Шулц, биографиите / биографемите на неговите кореспонденти, литературния живот на епохата, нейните културни средища, политически тенденции и идеологически зависимости.

Не бих могла да пропусна и способността на дисертанта за успореден прочит на литературното / епистоларното наследство на Шулц и неговите графики. Паралелният анализ на слово и рисунка водят автора на дисертацията до синтез върху творческия свят на полския писател, но и до обобщение на характерното за епохата свързване на различните художествени езици. Периодът между двете световни войни в Полша е същностен за прокламираните естетически теории и художествени практики, основани върху неразчленимата връзка между изобразително и словесно изкуство. Примерите за подобна обвързаност са много – достатъчно е да припомним творчеството на Виткаци, Титус Чижевски, Леон Хвистек.

Ако продължа с положителните и приносните аспекти на дисертацията, то не мога да не отбележа последната глава, посветена на изследователските усилия на Йежи Фицовски, бащата на шулцологията. Обръщам внимание на изложеното в тази част на труда, защото обикновено като че ли редуцираме направеното от предходниците, желанието ни да изтъкнем стореното от нас надделява над отчитането на приносите на предшествениците. Не само в главата „Йежи Фицовски. Четене на пепелищата“, но и в целия дисертационен текст Павел Петров непрекъснато диалогизира с мнението на минали и настоящи шулцолози. Една от връхните точки в този научен диалог е проблематизираното наследство на автора на „Regiony wielkiej herezji. Szkice o życiu i twórczości Brunona Schulza“ (1967). Написаното във финалната част на дисертацията е кри-

тически текст, който придобива стойността на морален жест към делото на първите, родоначалниците на знанието за Шулц.

И тук стигаме до следващия аспект от изследователската нагласа на Петров. Споменатият диалог със становищата на водещи полски шулцолози (Йежи Фицовски, Станислав Баранчак, Адам Загаевски, Михал Павел Марковски) и теоретици на писмото (Стефания Скварчинска, Маргарита Серафимова) е невъзможен без много добро познаване на творчеството на Шулц, на критиката върху него и начините на теоретизирането му. Задълбочените знания на докторанта се съчетават с великолепен анализ, който говори за конструктивна мисъл, фина естетическа нагласа, езикова подготвеност за пресътворяване на проблематизираната материя. Тук е мястото да кажа, че рядко се среща литературнокритически текст, в който изследователският език в такава висока степен да съответства на осмислената материя. Езикът на дисертацията се отличава с особена метафоричност, която кореспондира с метафориката на Шулцовите текстове. Критическият почерк на Павел Петров следва образния свят на епистоларното и художественото наследство на Шулц, помага за психоанализирането и очертаването на една оригинална житейска и творческа биография.

Навярно не съществува национално духовно битие, в което епистографското наследство на известни представители на литературната и философската мисъл да не допринася за (до)осмислянето на техните идейни и естетически концепции. Такова значение има кореспонденцията между Мартин Хайдегер и Хана Аренд, която договаря философията на немския мислител, писмата между Боян Пенев и Маруся Каспрович, които проясняват основни критически концепции на българския критик, писмовните послания на Станислав Виткевич до Виткаци и на последния до жена му, Ядвига Виткевичова, обясняващи уникалността на твореца на „Чистата форма в театъра“.

Припомням единствено някои от най-знаменателните епистоларни диалози, защото дисертационната работа на Павел Петров съдържа нови перспективи за изследването на подобни кореспонденции. В теоретичен план докторатът, посветен на епистоларния свят на Шулц, е важен от гледище на разностранно проблематизираните релации: документалност – литературност, фрагментарност – цялостност, маргиналност – универсалност. Изследваните отношения произтичат от спецификата на Шулцовите писма, но със сигурност са много добра теоретична / методологическа основа за проучването на други същностни епистоларни текстове. Изводите на докторанта, който третира писмовното наследство на писателя от Дрохобич като хипотекст на литературните му изяви, а също открива в епистографията кода на Шулцовата фикционалност, наслояват представа за единното творческо съзнание на Шулц, макар и укрито под различни социални роли („маски“). „Ако човек беше *един*, в себе си *един*, животът би бил

лек. Но всеки от нас носи в себе си мнозина – най малко неколцина“ пише Боян Пенев в своя „Дневник“ (Пенев 1973: 99).

За първи път се срещнах с критически текст на Петров по време на работата ми върху тематичен брой на „Литературен вестник“, посветен на Чеслав Милош. С радост публикувах статията на младия полонист „Изгнанието на Милош в посмодерния контекст на Америка“. Текстът би бил гордост за всяко престижно литературно издание. Докторският труд на Павел Петров доказва развитието му като изследовател – този път полонистът е автор на сериозен и обемен научен труд.

Полските митове

Безспорен принос в развитието на българската литературна полонистика има и дисертацията на Мина Стойнова, представителка на славистиката в Пловдивския университет, разработила труда си под научното ръководство на проф. д.ф.н. Панайот Карагъзов.

Трудът „Генезис, развитие и литературни отражения на митовете „Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на християнството“ (‘Polska Antemurale Christianitatis’) през периода 1444–1683 г.“ е посветен на важен проблем за историята и съвременността на Европа, същностен за историческия и културния живот на славянските народи. Идеята „Москва – Трети Рим“, както и концепцията „Полша – предна крепост на християнството“ имат стойност не само с оглед на въздействието им в конкретно избрания за проучване от авторката период 1444–1683 г. Той се определя, от една страна, от времето на проведения Втори балкански кръстоносен поход на крал Владислав III Ягело (Варненчик) и унгарския пълководец Янош Хунияди, от друга – от битката край Виена между войските на Централна Европа, предвождани от Ян III Собиески, и армията на Османската империя.

Разглежданите митове са пряко свързани с Източния въпрос, който е значим за времето от края на XVII в. до края на Първата световна война. Политическите и културните рефлексии на някогашната борба за влияние на Великите сили върху народите, влизащи в състава на постепенно разпадащата се Османска империя, пък могат да бъдат различени в историята на редица европейски страни през междувоенното двадесетилетие, по време на Втората световна война и времето след военния катаклизъм, както и в днешната политическа и културна ситуация на държавите от стария континент. Актуалността на изследваните от дисертантката митически конструкти проличава и с оглед на непресекващата инвазия на радикалния ислям в световен мащаб и (не) възможното противодействие срещу този тип ислямизъм от страна на представителите на други култури и конфесии.

Значимостта на дисертационната тема проличава още в първа глава, в която дисертантката представя изследователското /критическото състояние на проучвания проблем, проследявайки зараждането на двата

мита, както и историческите, философските / културните синтези върху тях от зараждането на митическите конструкции до наши дни в руската, полската и западната наука. Тук прави впечатление много добрата осведоменост на авторката върху научните позиции на теоретичите и публицистите, проучващи въпроса за родословието и разностранното функциониране на посочените митологеми. Отразявайки ценността на направеното в тази област, Стойнова отчита необходимостта от цялостно и задълбочено разработване на неизяснения докрай проблем за произхода на вълнуващите я концепции и тяхното историческо, политическо, религиозно и литературно развитие в съпоставителен аспект. Отчетливо зададените хронологически граници на проучването, 1444–1683 г., кореспондират и с точно формулираните изследователски задачи, между които: проследяването на генезиса и еволюцията на интересуващите авторката идеологеми, осмислянето на (извън)литературните фактори, които аргументират изключителната дълготрайност и действеност на двете идеи, както и тяхното отражение върху художественото съзнание на славянските творци.

Как се справя Стойнова с поставените задачи? Отговорът на този въпрос изисква изтъкване на приложената методология. Като една от подчертано положителните страни на труда бих отбелязала неговата много добра фактологическа основа. Дисертацията е позитивистична в най-добрия смисъл на думата. Текстът свидетелства за отлично познаване на световната / европейската история от Античността до наши дни, за завидна ориентираност във фактите, засягащи развитието на религиозната мисъл и християнизма, великолепно боравене с архивните свидетелства, както и стриктно придържане към документалните и/или литературните съчинения, необходимо за анализиране и обобщение на трудните за интерпретиране руски текстове от Филотеевия цикъл (30-те години на XVI в.), на преработеното (1512) от монаха Филотей теософско-историческо съчинение „Хронограф“ (1442), както и на полската историография, дипломатически документи, публицистични творби от XV и XVI в., а също на емблематичните за облика на XVII в. в Полша – „Проповеди пред Сейма“ на Пьотър Скарга и епоса „Хотимската война“ на Вацлав Потоцки.

Към качествата на авторката като изследователка, при която вниманието към факта (буквата) върви с осмислянето на нейния дух, бих добавила и дарбата на Стойнова да даде достоверен и същевременно поетичен превод на откъси от художествени и теологически съчинения, подкрепящи научните ѝ концепции. Бих заключила, че трудът на Мина Стойнова възкресява най-стойностните традиции на филологията, разбран като всестранно хуманитарно знание в областта на науките за духа, в които отношението между емпирично и спекулативно се основава върху разбирането на релацията факт – идея и „пречупването“ ѝ през прагматичното преживяване и помисъла за идеалното

постигане. Създаденият от асистентката в Пловдивския университет текст е интердисциплинен. Той е еднакво „силен“ в трите основни научни области, които развива – литературна историография, богословие и история. Мина Стойнова не само прави първия български обстоен критически прочит на споменаната епична поема на Потоцки, посветена на Хотимската война, както и на военната мемоаристика от XVII в. (включваща и спомените „Начало и развитие на московската война“ на Стефан Жулкевски). В дисертационния текст оживява историята на кръстоносните походи, както на религиозните и политическите борби в Русия и Полша в периода XV–XVII в., които актуализират разностранното теософско интерпретиране на идеята *translatio imperii*.

Широко разбраният позитивистичен подход като част от използваната комплексна методология е необходим на изследователката и за приложените принципи на научна компаративистика от най-висок ранг. Авторката не просто сравнява, съпоставянето на двете верски / цивилизационни концепции, което творчески запълва досега съществуващото в научната литература „бяло петно“ – отсъстващото „съпоставително изследване на идеите „Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на християнството“ за конкретния времеви период“ (Стойнова 2016: 76) – се базира върху изключително детайлно и същевременно мащабно проучване на съществуването им в национален контекст (руски и полски) и в „естествената“ религиозна среда (православие – католицизъм). Изследователката обосновава дългото и животворно битие на проучваните конструкти въз основа на замисъла на Римокатолическата църква от началото на XIII в. за *Christianitas*, Християнска държава, както и във връзка с българския / източноправославния исихазъм и Второто южнославянско влияние като смислопораждащи треторимската идея на руска земя, а също с оглед на мита за поляка-католик, полския сарматизъм и еволюцията на месианизма като (до)конструиращи представата за Жечпосполита в ролята ѝ на преддверие на християнското начало.

Релацията православие – католицизъм, както и свързаните с това отношение цивилизационни принципи на развитие на Русия и Европа, на Славянския (юго)изток и запад като част от отношението / опозицията Изток – Запад, може да бъде изследвана от различни гледни точки. Избраната от Мина Стойнова научна перспектива е определено приносна за осмислянето на конфесийната релация и нейното културно развитие през XV–XVII в. Проучените книжовни паметници и художествени творби от този период, както и документални източници от предходни столетия, аргументиращи кулминационния израз на двете теории по времето на Ренесанса и Барока, представят тези епохи като носители на особен род художественост. Откриващата се доминанта на историко-политическото и религиозното начало е важна за преосмислянето на ренесансовата и бароковата литературност

– първата традиционно асоциираща се с освобождения от църковната догма човек, втората – предимно с „чисто“ естетическите завоевания, сред които: разкрасеност, пищност, усложнена метафоричност на поетическия свят.

Актуализираната в дисертационния текст политизираност на тези периоди изисква разширяване на понятието за литературност и позволява полигенеалогичното изследване на треторимската идея, както и на концепцията *Polska Antemurale Christianitatis*. Многогранната жанрова проявеност на двете митообразуващи конструкции се разглежда успоредно с разноликия политически, обществен и религиозен облик, който изследваните митове получават във времето. Схващането им като динамични категории намира израз в проучването им като производни на определени послания от Светото писание, но и като трансформирани античната / средновековната представа за универсална християнска църква.

Трудът на Стойнова е поредното научно изследване на наш млад полонист, което заслужава да бъде публикувано. Очакването ми дисертацията да бъде издадена е аргументирано и от интересно осмислената българска „следа“ във формирането на идеята „Москва – Трети Рим“. Обогащането на дисертационната тема със същностни аспекти от родното историческо и културно битие превръща труда в необходим научен източник за нашите историци и богослови, както и за интересувашите се от българската история и историята на православната църква.

Гомбрович – втори път

Въпреки че Димитрина Хамзе, една от най-творческите представителки на пловдивската славистика, не се нуждае от специално представяне поради активното си присъствие в родната и чуждестранната славистична наука, не бих могла да не припомня авторството ѝ на около 140 научни текста, участието ѝ в 70 наши и чуждестранни научни форуми, членството в Международната академия за наука и висше образование (МАНВО) и в Националната федерация по научна аналитика (България), удостояването ѝ с редица международни награди за приносите в разработването на лингвопрагматичните аспекти на гротеската, когнитивно-прагматическия спектър на пародията, комуникативните възможности на иронията.

Креативният дух на Димитрина Хамзе, трудолюбието и волята за преодоляване на трудностите в академичния живот будят възхита. Похвално е и енергичното издаване на дисертационния труд „Езиково изразяване на комичното (върху материал от творчеството на Витолд Гомбрович)“ – само три месеца след успешната му защита през септември 2016 г., благодарение и на спомоществателството на Полския институт в София.

Разработваната тема принадлежи към актуалните и нуждаещите се от научно осветляване въпроси. Проблемът за отсъстващата теория на

комизма е зададен още през Античността. Изчезналата част от „Поетиката“ на Аристотел, посветена на комедията, оставя следа в теорията на смешното, която се развива в сянката на много по-добре осмислените през вековете принципи на трагичното.

Особено важна е необходимостта от проучване на „смесените“ форми на комизма, съчетаващи комично и трагично, на които е посветен дисерационният текст. Димитрина Хамзе се заема с изследването на иронията, гротеската, пародията, обосновавайки принципа на ироничното (интелектуално) световъзприемане като основа на гротесковото и пародийното начало. Междинността като поле на често маргинализираната, но същностна истина е философски, но и естетически проблем. Достатъчно е да си припомним гротесково-пародийните образи, нанесени по полето на ръкописа на псалтира, рисувани от един героите на „Името на розата“ на Умберто Еко. Оставените от мъртвия художник смайващи, остроумни и загадъчни фигури, които чрез метафорите и игрословиците ни карат да гледаме на света по нов начин и които се асоциират с причудливите персонажи на Херонимус Бош, са по-важни за разбирането на смисъла на нещата от изписаното в главния дискурс.

Отбелязвайки значимостта на иронията като изследователски проблем и своеобразен научен център на дисертацията, би трябвало да припомним мнението на Атанас Славов, който изтъква актуалността на ироничното чрез обособяването му като същностна черта на съвременната култура. Подобно е мнението и на Умберто Еко, който, теоретизирайки иронията, осмисля творческата и педагогичната ѝ роля за усвояването на класиката в днешната литература, интерпретираща интертекстуално литературния канон. Ироничното отношение към културното наследство съдейства за повторния му прочит и по този начин за връщането към високата култура.

Изтъкнатата актуалност на дисертационната тема има особено отношение към развитието на европейския и полския театър и драма от Модерността до наши дни. Еволюцията на драматургичното творчество парадоксално доказва културотворческата роля на отрицанията от Фридрих Ницше в „Рждането на трагедията“ „нисък“ комизъм и възможностите за оригиналното му обединяване с високите форми на трагедийното изкуство. Един от емблематичните полски автори за синтеза между комично и трагично в областта на драмата (наред с творци като Тадеуш Ружевиц, Славомир Мрожек, Януш Гловацки) е Витолд Гомбрович.

В проучването преобладава интердисциплинният подход, който е характерен за съвременните хуманитарни изследвания. Подобна изследователска методология дава възможност за изводи с широка научна / културологична значимост, отвъд „чисто“ езиковедската сфера. Към подобна методологична ориентация води и когнитивният подход,

към който Д. Хамзе е привързана. В рамките на интердисциплинното разглеждане на проблема и обобщението му доминират приложените принципи на прагматичната лингвистика, което прави дисертацията особено интересна за представителите на съвременното езикознание.

Освен с ясно обособената цел на изследването, точно формулираните задачи и аргументирания избор на методологии, въвеждането към „Езикът на комичното“ е стойностно с оглед на предложението доминантен авторски термин „комема“ – „единица мярка“ за комика в литературата, за разлика от други прояви на смешното, нерядко безразборно смесвани с репрезентативните за комичното категории“ (Хамзе 2016: 8). В тази част Хамзе лаконично, но отчетливо заявява по-нататък пространно развито схващане за иронията като прототип и инвариант на другите две комеди, които са обект на научното ѝ внимание – пародията и гротеската.

В първа глава „Естетика на комичното. Същност, специфика и функции“ прави впечатление прецизно събраната и селектирана теория на комизма и теоретичните възгледи за видовете ирония. Обобщеното в тази насока не е само разширено въведение в дисертационния проблем, то е полезно за всеки изследовател, който се нуждае от систематизирано знание върху историята и разновидностите на проблематизираните от Хамзе „комеди“. Лично на мен изложеното за развитието на иронията от Античността до наши дни ми помогна в осмислянето на специфичните прояви на ироничната нагласа на редица полски автори, които разглеждам в докторския си труд.

Втората глава, „Прагматични аспекти на комиката“, е посветена на изследването на комуникативно-прагматичния аспект на иронията, пародията и гротеската. Ключово понятие тук е модалността, осмисляна в лингвистичен, философско-логически и комуникативен аспект. Хамзе разглежда водещите схващания на модалната проблематика и разширява смисъла на модалността с оглед на възможностите ѝ за самоиронично интерпретиране в творчеството на Гомбрович. Важно е разбирането на Влоджимеж Болецки за културната природа на модалното, което за дисертантката е своеобразна основа за анализирания модален комизъм при полския писател, известен с деконструирането на политическите, обществените и литературните – национални и универсални – конвенции.

В тази част се поставя проблемът и за релацията истина – лъжа, вписана в иронията, гротеската и пародията. Интерпретирането на комемите като естетически категории, които „внушават истината по индиректен, художествен начин“ (Хамзе 2016: 190), дефинирането на иронията като „рефлексивно-корективна истина, пародията – подражателно-конструктивна и развойна истина, гротеската – изобразително-кохерентна и трансцендираща истина“ (Хамзе 2016: 191), отнасянето на иронията към екзистенциалния и творческия стил, комуникативният обмен автор – читател в комично маркираното творчество

на Гомбрович, разбран като сложна игра между авторска интенция и читателска рецепция, Гомбровичовото общуване с възприемателя, стигащо до „ирония на комуникацията“, творческата функция на автоирония, конструктивната сила на пародията и ролята на гротеската като най-диалогичната комична единица в общуването творец – реципиент – са само някои от стойностните проблемни / тематични кръгове, чието дисертационно разглеждане заслужава внимание.

Третата глава, „Езиковата вселена на Гомбрович“, логично продължава анализа и обобщението на гротесковото начало, третата по ред комема, върху която авторката се съсредоточава в края на предходната глава. Гротеската като доминираща езикова фигура на комичното при Гомбрович се осмисля като опит за спасение на все повече обезсмисления език, чийто символен израз е екзистенциалното ни пленничество във Формата.

В рамките на гротесковата конструкция Д. Хамзе изследва ролята на оксиморона (във варианти: ситуативно-поведенчески, психологически, лексикално-семантичен, антиципативен), отреждайки му водеща роля на комически оператор. Проучва и модалността във функцията ѝ на структурна доминанта на комичното, както и комемната роля на негацията и повторението, а също фонемния израз на гротескното при Гомбрович. Изследването в тази част, продължено с комичните маркери на пространството, а по-нататък на темпоралната сфера, се отличава с изключително сполучливо подобрени примери от художествените текстове на полския писател, които аргументират теоретичните съждения на Хамзе от тази и предходните глави. Симбиозата между научните наблюдения и анализа на находчиво привлечения литературен материал е характерен и за подчастите, съсредоточени върху „падежната организация на пространството и ролята му в гротесковото изображение“ (Хамзе 2016: 283), върху комикоструктурния смисъл и гротеско-конструиращата сила на деиксиса, на показателното местоимение *to*, отглаголните съществителни, основните части на речта, на лексиката (неологизмите и фразеологизмите) и синтаксиса – все специфични катализатори на Гомбровичовата комикогенеза. Обърнато е внимание и на метатекстовите изрази на гротеската, на връзката кохезия – кохеренция, както и на своеобразната писателска дискурсивност и интертекстуалност.

Интерпретираните от Хамзе емблематични за изводите ѝ фрагменти от творчеството на автора на „Фердидурке“ са задълбочени и ориентирани към всестранно езиково – граматическо, семантично и стилистично – представяне на Гомбровичовия комизъм.

Заключението към книгата съдържа ценни изводи относно езика на комиката, разбран като език в езика и съсредоточен основно върху доминиращата роля на разнообразно проявения оксиморон. Обобщеното в тази насока води към едно от ключителните твърдения, спо-

ред което комичното използва креативно естествените възможности на езика.

Сред финализиращите обобщения бих открила отнасящите се до релациите между иронично, гротесково и пародийно, които, разглеждани с оглед на своеобразното им проявление при Гомбрович, доказват ключовата научна концепция на авторката за основополагащата функция на иронията при конструирането на гротеската и пародията в хумористическия свят на полския писател. Заслужава да подчертая и още един важен приносен момент. Изследвайки своеобразния комизъм на Гомбрович, Хамзе задава научния модел на проучване на подобни творчески феномени в нашата и други литератури. Разкривайки специфичните граматически, семантични и стилистични особености на полския езиков комизъм, в рамките на който Гомбрович твори своя комичен свят, авторката създава образец за прагматично лингвистично проучване на спецификите на българския езиков комизъм.

Литература

- Кокинова 2015: Кокинова, К. *Авторефлексията в творчеството на Витолд Гомбрович и Владимир Набоков*. Дисертация. Научен ръководител: проф. д.ф.н. Панайот Карагъзов. Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Катедра по славянски литератури, 2013.
- Пенев 1973: Пенев, Б. *Дневник. Спомени*. София, „Български писател“, 1973, 256 с.
- Петров 2015: Петров, П. *Епистоларният свят на Бруно Шулиц. Мит, екзистенции, палимпсест*. Дисертация. Научен ръководител: проф. д.ф.н. Маргрета Григорова. Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“, Катедра по славистика, 2015.
- Петрова 2016: Петрова, Р. *Литературният живот на междувоенна Полша в мемоарната литература*. Дисертация. Научен ръководител: проф. д.ф.н. К. Бахнева. Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Катедра по славянски литератури, 2016.
- Райчев 2013: Райчев, Ив. *Образът на войника-скитник в полската литература. Дисертация*. Научен ръководител: доц. д-р К. Бахнева. Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Катедра по славянски литератури, 2013.
- Стойнова 2016: Стойнова, М. *Генезис, развитие и литературни отражения на митовите „Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на християнството (Polska Antemurale Christianitatis)“*. Дисертация. Научен ръководител; проф. д.ф.н. Панайот Карагъзов. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Катедра по славистика, 2016.
- Халбвакс 1996: Халбвакс, М. *Колективната памет*. София, „Критика и хуманизъм“, 1996.
- Хамзе 2016: Хамзе, Д. *Езикът на комичното. Върху творчеството на полския писател новатор Витолд Гомбрович*. София: ИК „Авлига“, 2016, 495 с.